

Δημητρίου Τριανταφυλλόπουλου

Χριστιανική Νικόπολη: Προβλήματα, προοπτικές και προτάσεις για τη διάσωσή της

1. Η σύγκληση του παρόντος Συμποσίου φέρνει στο διεθνές επιστημονικό προσκήνιο ένα πρόβλημα οξύ, που χρόνια τώρα λανθάνει σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή το θέμα της προστασίας, συντήρησης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της Νικόπολης. Ένα ζήτημα, που σε μικρογραφία αντικατοπτρίζει το όλο πρόβλημα της θέσης των μνημείων στην Ελλάδα και τη σημερινή κατάσταση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Ας δούμε πρώτα τα ίδια τα μνημεία.

2. Τα μνημεία

Περνώντας στα συγκεκριμένα προβλήματα της παλαιοχριστιανικής Νικόπολης, υπενθυμίζουμε ότι οι ανασκαφικές έρευνες άρχισαν το 1914, δηλαδή πριν από εβδομήντα χρόνια, και σταμάτησαν στα 1966, λίγο πριν ενσκήψει η δικτατορία. Από το 1967 αρχίζει η εγκατάλειψη: από τη μία η δικτατορία, με ψευδολαϊκά προσχήματα, επενέβαινε όλο και αυταρχικότερα στο έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας – στη συγκεκριμένη περίπτωση, τώρα σημειώνεται για πρώτη φορά κρατικός βανδαλισμός στα μνημεία της Νικόπολης. Από την άλλη, η αναιμική επάνδρωση της νεοϊδρυμένης (τέλη 1965) Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων δεν προοιωνίζε τίποτε το αγαθό για τη Νικόπολη. Έτσι η δεκαετία του 1970 περνάει σε παθητική αναμονή, ενώ τα λιμνασμένα νερά αρχίζουν ν' αναταράσσονται πάλι στην τρέχουσα δεκαετία, όταν από τη Νικόπολη ακούγονται διαρκώς εντονότερα και συχνότερα τα σήματα κινδύνου. Ήδη ένα μικρό βήμα έγινε με την καθιέρωση ειδικού κωδικού αριθμού στις Δημόσιες Επενδύσεις για τα εδώ έργα και ένα πολύ μεγάλο – θα έλεγα καθοριστικό – για την τύχη της πόλης του Αυγούστου με τη σύγκληση του παρόντος Συμποσίου.

Ο κύριος χώρος στην παλαιοχριστιανική εποχή περιορίστηκε, όπως είναι γνωστό, σε τμήμα μόνο της ρωμαϊκής πόλης, χοντρικά δηλαδή αυτό που είναι *intra muros*. Από το γεγονός αυτό, που οφείλεται στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες της όψιμης αρχαιότητας και του πρώιμου μεσαίωνα, προέκυψε μία πρακτική ωφέλεια, ότι δηλαδή το εμφανές αυτό περίβλημα βοήθησε

στην οριοθέτηση του προστατευτέου αρχαιολογικού χώρου. Ας πάρουμε όμως τα μνημεία κατά σειρά.

2.1. Βασιλική Α' ή Δουμετίου. Η ανασκαφή της άρχισε στα 1914 και μετά από πολύχρονα διαστήματα διακοπής σταμάτησε στα 1966, δηλαδή εδώ και δεκαοχτώ χρόνια. Από τότε χρονολογούνται και οι τελευταίες εργασίες προστασίας, δηλαδή η συντήρηση των ψηφιδωτών και η στέγασή τους. Αλλά ήδη την εποχή που πρωτοκατασκευάστηκαν τα στέγαστρα αυτά (δεκαετία του 1950) ήταν ακαλαίσθητα και αντιεπιστημονικά (πίν. 1,3,5,6,8,10). Η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων παρακαλεί χρόνια τώρα, απευθυνόμενη στην Κεντρική Διοίκηση και στις Αρχιτεκτονικές Σχολές Αθήνας και Θεσσαλονίκης, να συνταχθεί μια μελέτη με σύγχρονες αντιλήψεις. Απάντηση καμία μέχρι προ ολίγου. Έτσι τα ψηφιδωτά του αιθρίου και των προσκτισμάτων είναι καταχωμένα, δίχως όμως να προστατεύονται απόλυτα από την άγρια βλάστηση της Νικόπολης (πίν. 12), τα υπόλοιπα (στα παστοφόρια) στεγασμένα με τρόπο αντιαισθητικό, πού καθιστά επιπλέον δύσκολη την επιστημονική εξέταση (πίν. 5,8,10). Θα υπενθυμίσουμε, ότι δεν διαθέτουμε καν σύγχρονη φωτογράφησή τους. Μόλις και μετά βίας κατορθώθηκε, μία μόλις εβδομάδα πριν από την έναρξη του Συμποσίου, να καθαιρεθούν τα στέγαστρα και οι σύγχρονοι με αυτά τοίχοι (πίν. 2,4,6,7,9,11). Τα γλυπτά επίσης, ακατάγραφα και αμελέτητα στο σύνολό τους, παραμένουν εκτεθειμένα στις δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Τέλος, οι ίδιοι οι τοίχοι αποσαθρώνονται και πέφτουν καθημερινά εξαιτίας της συνεχούς διάβρωσης των κονιαμάτων. Σημειώνω ακόμη ότι, όπως παντού στη Νικόπολη, έτσι κι εδώ η ανασκαφή έγινε με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται σε σημερινές απαιτήσεις, ενώ είναι βέβαιο ότι δεν έχει ερευνηθεί ολόκληρη η βασιλική, όπως έδειξαν τυχαίες τομές στη βόρεια πλευρά (πίν. 13).

2.1.1. Για τη βασιλική Α' λοιπόν απαιτείται: α) Νέα στέγαση των παστοφορίων και όλου του χώρου, β) συντήρηση, σχεδίαση και φωτογράφιση όλων των ψηφιδωτών, γ) συντήρηση και διασφάλιση της τοιχοποιίας, δ) αποκάλυψη όλων των προσκτισμάτων που τυχόν λανθάνουν, αφού κατεδαφιστεί ο σύγχρονος οικίσκος στη βόρεια πλευρά, που βαίνει πιθανόν πάνω σε λείψανα της βασιλικής (πίν. 13), ε) καταγραφή και προστασία των γλυπτών, ς') μελέτη για τη μερική αναστήλωση και ανάδειξή της.

2.1.2. Μεγαλύτερη καταστροφή έχει υποστεί το πρόσκτισμα στα δυτικά της βασιλικής, γνωστό στην παλιότερη βιβλιογραφία ως *Επισκοπείο* (κοινώς «Βασιλόσπιτο»). Εδώ η ανασκαφική έρευνα δεν αποπερατώθηκε, για τούτο και παραμένει προβληματική η χρήση του και η σχέση του με τη βασιλική. Η διάβρωση των αποκαλυφθέντων τμημάτων προχωρεί με ανησυχητικά ταχύ ρυθμό (πίν. 14), ενώ δεν είναι με ακρίβεια γνωστό, σε ποιά ακριβώς κατάσταση βρίσκεται το ψηφιδωτό δάπεδό του, καλυμμένο εδώ και χρόνια με άμμο (πίν. 15).

2.2. Βασιλική Β' ή Αλκίσωνος. Οι πρόσφατες μελέτες του καθ. Δημ. Πάλλα έδειξαν με ενάργεια, ότι έχουμε εδώ ένα μνημείο – κλειδί, σταθμό για τη γνώση της εξέλιξης της παλαιοχριστιανικής αρχιτεκτονικής σε συνάφεια με τη λειτουργία. Αλλά η ειρωνεία της τύχης θέλησε, ώστε αυτό ακριβώς το μνημείο να παρουσιάζει πίο ανάγλυφα απ' όλα τα άλλα το μέγεθος και την έκταση της καταστροφής στον ανασκαμμένο χώρο. Από το 1922 έως το 1966 κράτησαν οι ανασκαφικές έρευνες – φυσικά με μεγάλα ενδιάμεσα κενά – και οι εργασίες συντήρησης. Μεταξύ 1966 και 1980 έγινεν μόνο μικροεπεμβάσεις στα μαρμαροθετήματα, από το 1981 άρχισε κάποια μόνιμότερη ενασχόληση με το μνημείο (καθαρισμοί, νέα περίφραξη, μικροστερεώσεις τοίχων, σωστικές επεμβάσεις στα ψηφιδωτά δάπεδα). Το δίλημμα ήταν αδήριτο: ή θα λαμβάνονταν στοιχειώδη μέτρα προφύλαξης, ή το μνημείο θα αφηνόταν να καταστρέφεται με ανεξέλεγκτη ταχύτητα από χρόνο σε χρόνο. Έτσι είναι κοινό μυστικό, ότι τμήμα των ψηφιδωτών, που σήμερα είναι όλα απρόσιτα στον επισκέπτη (πίν. 16), καταστράφηκε ανεπανόρθωτα (ανάμεσα σ' αυτά και η αφιερωματική επιγραφή του Αλκίσωνος!), οι τοίχοι του αιθρίου έχουν χαμηλώσει κατά 30% από την αποσάθρωση των κονιαμάτων και ανάλογα και οι υπόλοιποι (πίν. 17 – 20), από τα μαρμαροθετήματα δεν σώζεται πιά κανένα ακέραιο (πίν. 21), τα περισσότερα γλυπτά έχουν διαβρωθεί από την υγρασία (πίν. 22), το μοναδικό ψηφιδωτό του άμβωνα, παρόλο που μεταφέρθηκε στο Μουσείο, έχει αρχίσει να φθείρεται (πίν. 23). Η αναστήλωση της κεντρικής θύρας του νάρθηκα προκαλεί σήμερα πολλά ερωτηματικά, ενώ η παλιά περίφραξη προξένησε και αυτή μικροφθορές. Ο συστηματικός καθαρισμός και η ανάγκη να κατασκευαστεί νέα περίφραξη οδήγησαν σε απροσδόκητα αποτελέσματα: κάτω από τους σωρούς χωμάτων των προηγούμενων ανασκαφών ήλθαν στο φως καινούργια διαμερίσματα και αρχαιότερες ίσως φάσεις του κτίσματος, που καθιστούν επιτακτική τη συστηματική επαναδιερεύνηση όλου του ανασκαμμένου χώρου και την επέκταση της ανασκαφής στα βόρεια και τα νότια (πίν. 24). Πιστεύουμε όμως ότι καμιά τέτοια ενέργεια δεν πρέπει να γίνει πριν λυθούν τα άμεσα προβλήματα.

2.2.1. Τα μέτρα αφορούν τα ακόλουθα: α) Στέγαση όλου του χώρου, β) συντήρηση των ψηφιδωτών και των μαρμαροθετημάτων, γ) αποκατάσταση της τοιχοποιίας, δ) καταγραφή, συγκόλληση και προστασία των γλυπτών, ε) μεταφορά όλων των χωμάτων (μπάζων) έξω από το χώρο, ς') διερευνητικές τομές έξω από τη σημερινή περίφραξη για εντόπιση άλλων προσκτισμάτων, με αντίστοιχη διεύρυνση της περίφραξης, ζ) συστηματική ανασκαφή των προσκτισμάτων και επανεξέταση του όλου χώρου, η) μελέτη για μερική αναστήλωση και ανάδειξη του χώρου.

2.3. Βασιλική Γ'. Ανασκάφτηκε μερικά το 1937 και βομβαρδίστηκε στη διάρκεια του πολέμου. Από τότε, για σαράντα πέντε χρόνια, ούτε η ανασκαφή

ολοκληρώθηκε, ούτε έγινε καμιά προσπάθεια να καθοριστούν λεπτομερειακά οι ζημιές. Έχει γίνει μόνο επιφανειακός καθαρισμός, που δεν επέτρεψε να μάθουμε σε τι κατάσταση βρίσκεται το *opus sectile* του νάρθηκα (πίν. 25).

2.3.1. Απαραίτητα μέτρα: α) Επανασκαφή του βομβαρδισμένου χώρου και αποπεράτωση της ανασκαφής, β) προστασία του χώρου.

2.4. Βασιλική Δ' (Αναλήψεως ή Ασυρμάτου). Μεταξύ των ετών 1956 – 1966 ανασκάφτηκε αυτή η βασιλική *extra muros*, που ήλθε στο φως κατά τις εργασίες ανέγερσης του διπλανού Σταθμού Ασυρμάτου. Ο χώρος δεν έχει ανασκαφεί πλήρως, ιδιαίτερα στο βόρειο και δυτικό τμήμα του (πιν. 26), ούτε έχουν ληφθεί μέτρα προστασίας του εκτός από μία περιφράξη. Έτσι τα γλυπτά και τα ψηφιδωτά (σήμερα καλυμμένα) καταστρέφονταν και οι τοίχοι αποσθαινόταν. Επειδή η έκταση της βασιλικής είναι σχετικά μικρή και τα ευρήματα πενιχρότερα σε σύγκριση με τις βασιλικές Α' και Β', η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ξεκίνησε δοκιμαστικά από εδώ ένα στοιχειώδες πρόγραμμα προστασίας, που συνίστατο, πρώτον, στη στερέωση της τοιχοποιίας, δεύτερον, στον καθαρισμό και τη διαμόρφωση του χώρου, και τρίτον, στην καταγραφή των γλυπτών από τους συναδέλφους της Εφορείας Ευγενία Χαλκιά και Δημήτρη Κωνσταντίο. Το τελευταίο τούτο έγινε αφορμή να διαπιστωθεί κάτι που ως σήμερα απλώς υποπτευόμασταν, ότι δηλαδή αφενός η δημοσίευση των ανασκαφών της Νικόπολης κάθε άλλο παρά πλήρης είναι ως προς τα ευρήματα, και αφετέρου ότι τα μικρότερα γλυπτά πέφτουν θύματα αρχαιοκαπηλίας. Η κατάσταση λοιπόν επιβάλλει κι εδώ τη λήψη μέτρων.

2.4.1. Αναγκαία μέτρα: α) Αποπεράτωση της ανασκαφής, β) συντήρηση και προστασία των ψηφιδωτών και των γλυπτών, γ) αποκατάσταση της τοιχοποιίας, δ) στέγαση του χώρου, ε) δημοσίευση των γλυπτών, ς') απαλλοτρίωση ή ανταλλαγή μέρους των γύρω αγροτεμαχίων και τμήματος του περιβόλου του κτιρίου ΟΤΕ (σήμερα δεν λειτουργεί πιά) για ανάδειξη του χώρου.

2.5. Βασιλική Ε' (ή Αγίου Μηνά στη Μαργαρώνα Πρέβεζας). Βρίσκεται έξω από τον πολεοδομικό ιστό της παλαιοχριστιανικής πόλης, για τούτο και η σχέση μαζί της παραμένει προβληματική· μπορεί να υποθεθεί ότι ήταν ο ναός του ενός από τα δύο ρωμαϊκά λιμάνια της Νικόπολης (όρμος Βαθύ), οπότε επιβεβαιώνεται η χρήση του λιμανιού και στην παλαιοχριστιανική περίοδο. Και εδώ επρόκειτο για σωστική ανασκαφή (1958), που παρέμεινε ημιτελής. Τμήμα της βασιλικής καταλαμβάνει ο νεότερος ναΐσκος του Αγίου Μηνά. Είκοσι επτά ολόκληρα χρόνια δεν έχει ακόμα συντελεστεί η απαλλοτρίωση των απαραίτητων αγροτεμαχίων, ώστε ν' αποκαλυφθεί πλήρως η βασιλική, που κατά τον ανασκαφέα είναι πιθανόν εφάμιλλη σε σημασία και ενδεχομένως πλουσιότερη σε προσκτίσματα από τη βασιλική του Δουμετίου. Έτσι κάθε χρόνο καταγράφονται νέες παράνομες βαθειές αρόσεις και καταστροφές, χωρίς η Εφο-

ρεία να μπορεί να παρέμβει δραστικά. Σημειώνεται, ότι κανένας δεν ξέρει σε τί κατάσταση βρίσκονται σήμερα τα ψηφιδωτά δάπεδά της.

2.5.1. Τα μέτρα που επιβάλλονται είναι: α) Άμεση απαλλοτρίωση ή ανταλλαγή των αγροτεμαχίων, β) ανάληψη συστηματικής ανασκαφής, γ) περίφραξη του χώρου και μεταφορά των γλυπτών στο Μουσείο.

2.6. Βασιλική ΣΤ'. Επισημάνθηκε μόλις πρόσφατα (1981) και καθαρίστηκε μόνο η εξωτερική πλευρά της αψίδας της. Βρίσκεται μέσα στον περίβολο των τειχών, μεταξύ των βασιλικών Δουμετίου και Αλκίσωνος. Η ανασκαφή δεν προχώρησε εξαιτίας του ολιγάριθμου προσωπικού της Εφορείας (πίν. 27).

2.6.1. Ληπτέα μέτρα: α) Αποψίλωση όλης της περιοχής από την άγρια βλάστηση, β) ανάληψη συστηματικής ανασκαφής, αφού πρώτα διασφαλιστούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις συντήρησης και προστασίας.

2.7. Τείχη. Τα παλαιοχριστιανικά τείχη, που έχουν περίμετρο 2 χιλιόμετρα και περικλείουν μία έκταση περίπου 300 στρέμματα (30 εκτάρια), συνιστούν το μεγαλύτερο άρτια σωζόμενο δείγμα του είδους των στην Ελλάδα. Τούτο ωστόσο δεν καλυτέρεψε την τύχη τους. Κάθε χρόνο δίνονται κυριολεκτικά μάχες, απεγνωσμένες και πολυέξοδες, για να καθαριστούν από την άγρια βλάστηση, με αποτελέσματα πενιχρά και παροδικά (πίν. 28 – 30). Η στερέωσή τους επίσης είναι ένα πρόβλημα οξύ, που παλιότερα αντιμετωπίστηκε σπασμωδικά, με αποτέλεσμα να γίνουν αυθαίρετες επεμβάσεις (πίν. 31, 32). Η αδυναμία ορθής εκτέλεσης αναστηλωτικών εργασιών οφείλεται κυρίως στο ότι δεν υπάρχει συστηματική τεκμηριωμένη μελέτη με φωτογραμμομέτρηση και αποτύπωση, σχεδιαστική αποκατάσταση, τρόπους επέμβασης κλπ., που θα μας διεφώτιζε και από άλλη πλευρά. Όπως είναι γνωστό, δύο είναι τα κύρια ερωτήματα για τα τείχη αυτά: πρώτον, τί τμήματα του ρωμαϊκού τείχους ενσωματώθηκαν εδώ, και δεύτερον, ποιές ακριβώς είναι οι χρονολογικές φάσεις τους σε συνδυασμό και με τις μαρτυρίες των πηγών. Όπως πιστεύω, τα τείχη παρέχουν νύξεις για το μεγάλο επιστημονικό πρόβλημα της τύχης της πόλης στους πρωτοβυζαντινούς και μεσοβυζαντινούς χρόνους, δηλαδή από τον Ιουστινιανό έως τους Κομνηνούς, ίσως δε και πέρα από το όριο αυτό. Τέλος ας μη ξεχνάμε, ότι ακόμη και σήμερα τα τείχη αυτά είναι ο προστατευτικός κλοιός των παλαιοχριστιανικών μνημείων.

2.7.1. Τα μέτρα προστασίας και ανάδειξης των τειχών είναι: α) Αεροφωτογράφιση και φωτογραμμομέτρηση ή ακριβής αποτύπωση, β) σύνταξη μελέτης αποκατάστασης, γ) συστηματικός καθαρισμός διαρκείας, δ) στερεωτικές και αναστηλωτικές επεμβάσεις, ε) διερευνητικές τομές για τον καθορισμό των φάσεων, ς) μερική απαλλοτρίωση ή ανταλλαγή αγροτεμαχίων, που εφάπτονται της εξωτερικής πλευράς των τειχών, για καλύτερη ανάδειξή τους.

2.8. «Βασιλική» στην Ανάληψη. Από το 1914, που ανασκάφτηκε αυτή η «βασιλική», δεν ξανάγινε μνεία της, όσο γνωρίζω, στη βιβλιογραφία με νεότερες απόψεις ως προς τη χρονολόγηση. Ορατός είναι σήμερα ο ερειπωμένος μεταβυζαντινός μονόχωρος ναΐσκος με την «αρχαΐζουσα» τοιχοδομία του (πίν. 33, 34), που φαίνεται να παρέσυρε τον ανασκαφέα να τον χαρακτηρίσει ως μεσοβυζαντινό.

2.8.1. Μέτρα που απαιτούνται: α) Συστηματικός καθαρισμός του χώρου, β) συμπληρωματική ανασκαφή στο εσωτερικό του ναΐσκου και γύρω από αυτόν, γ) στερέωση του ναΐσκου, δ) διαμόρφωση και προστασία του χώρου.

2.9. Έπαυλη στη θέση «Φτελιά». Από τον καιρό της ανασκαφής της (1959) μέχρι σήμερα δεν έγιναν εργασίες για τη συμπλήρωση της έρευνας. Τα αποκολληθέντα ψηφιδωτά δάπεδα παραμένουν ασυντήρητα στις αποθήκες του Μουσείου. Ο χώρος σήμερα έχει μεταβληθεί σε δυσπρόσιτο, θαλερό καλαμώνα...

2.9.1. Εργασίες απαραίτητες: α) Καθαρισμός του χώρου, β) αποπεράτωση της ανασκαφής, γ) προστασία του χώρου, και δ) συντήρηση των ψηφιδωτών.

2.10. Υπόλοιπες ανασκαφές. Ο ανάσκαφος *intra muros* χώρος περιμένει τον μελλοντικό ερευνητή του. Ακόμα και αν δεν επισημανθούν καινούργιες βασιλικές (θυμίζουμε ότι παραμένει φάντασμα η λεγόμενη «βασιλική των Αγίων Αποστόλων», που αναφέρουν οι προπολεμικοί ανασκαφείς, εκτός εάν εννοείται ο ομώνυμος ναός στη θέση «Αγιολίθαρο», πέρα από τα όρια της Νικόπολης), αξίζει τον κόπο η διερεύνησή του για δύο λόγους. Πρώτον, διότι είναι καιρός πλέον να στραφεί η έρευνα και στην Ελλάδα γύρω από τα σύνθετα πολεοδομικά – οικιστικά προβλήματα της παλαιοχριστιανικής εποχής, ώστε και οι βασιλικές να τοποθετηθούν στη σωστή τους διάσταση από πλευράς κοινωνικής – ιστορικής, να ερμηνευτούν δηλαδή, μέσα στο πραγματικό τους context. Ο δεύτερος λόγος: μόνο τέτοιου είδους ανασκαφές θα μας δώσουν οριστική απάντηση για την τύχη της πόλης μετά την εποχή του Ιουστινιανού. Οι ενδείξεις άρχισαν ήδη να εμφανίζονται, μολονότι οι σχετικές ανασκαφικές δοκιμές (1972 – 1973, από την Εφορεία Κλασσικών Αρχαιοτήτων) στην εσωτερική πλευρά των παλαιοχριστιανικών τειχών ήσαν περιστασιακές και δεν δόθηκε συνέχεια (πίν. 35). Αλλά συστηματική διερεύνηση όλου του χώρου προϋποθέτει διαφορετική σύλληψη και αντιμετώπιση από ό,τι σήμερα, όπως εκθέτουμε παρακάτω. Μόνο έτσι θα έχουμε ένα «οικοδομικό χρονικό» της πόλης από την εποχή του Αυγούστου έως τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, όταν πιά σταμάτησε η άγρια σύλληψη του οικοδομικού υλικού από τους κατοίκους των γειτονικών περιοχών. Με άλλα λόγια, η Νικόπολη είναι ένα ανοιχτό επιστημονικό πρόβλημα.

3. Εκθεσιακοί και αποθηκευτικοί χώροι αρχαιολογικού υλικού

Και εδώ στάθηκε δυσοίωνη η τύχη. Το πρώτο Μουσείο, που είχε εγκατασταθεί στο τζαμί του Κάστρου του Αγ. Ανδρέα στην Πρέβεζα, βομβαρδίστηκε στον τελευταίο πόλεμο και ό,τι είχε συγκεντρωθεί εκεί χάθηκε (ελάχιστα εκθέματα γλίτωσαν την καταστροφή και τη διαρπαγή και ξαναμεταφέρθηκαν στη Νικόπολη). Έτσι ανεγέρθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 το νέο Μουσείο μέσα στον αρχαιολογικό χώρο της παλαιοχριστιανικής πόλης, χωρίς να προϋπάρξει συνεννόηση με την τότε αρμόδια Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Κόρινθο. Επιλέχτηκε τόπος ακατάλληλος και ανεπαρκής, σε μικρή απόσταση προς Α. της βασιλικής του Δουμετίου (πιν. 3, 15). Το κτίριο σχεδιάστηκε με περιορισμένη προοπτική, χωρίς δηλαδή να ληφθεί υπόψη η ανάγκη άμεσης στέγασης των εκατοντάδων γλυπτών των βασιλικών, που φθείρονται καθημερινά από την άγρια βλάστηση και την υγρασία ή κλέβονται από τους «φιλάρχαιους». Αλλά και ο αποθηκευτικός χώρος είναι τελείως ανεπαρκής, χρησιμοποιούμενος κυρίως για προχριστιανικά ευρήματα, ώστε τα χριστιανικά γλυπτά να είναι συσσωρευμένα στο υπαίθρο (πιν. 36).

Το συμπέρασμα είναι απλό:έχουμε άμεση ανάγκη από νέο Μουσείο. Παρακάτω εκθέτουμε τις σχετικές προτάσεις μας.

4. Σύνοψη των προβλημάτων

- α) Έλλειψη σύγχρονης αεροφωτογράφισης, φωτογραμμομέτρησης, αποτύπωσης, κτηματογράφησης και χωροταξικού – ρυθμιστικού σχεδιασμού.
- β) Ελλιπείς ανασκαφές, ανάγκη διερεύνησης του υπόλοιπου χώρου.
- γ) Ατυχείς αναστηλώσεις και επεμβάσεις και ανεπαρκή μέτρα συντήρησης, προστασίας και ανάδειξης των μνημείων.
- δ) Ελλιπείς ή ανεπαρκείς απαλλοτριώσεις/ανταλλαγές κτημάτων.
- ε) Ανεπαρκείς δημοσιεύσεις.
- ς') Έλλειψη σε προσωπικό και σε τεχνικό εξοπλισμό.
- ζ) Έλλειψη πιστώσεων.
- η) Έλλειψη μουσείου, αποθηκών και εργαστηρίων.
- θ) Έλλειψη συντονισμού μεταξύ των διαφόρων Υπηρεσιών.
- ι) Έλλειψη διεπιστημονικής συνεργασίας.

5. Προτάσεις

Μετά τα παραπάνω θα συμπέρανε κανένας εύλογα, ότι το σημερινό Συμπόσιο μπορεί να θεωρηθεί σαν ένας επικήδειος για την αρχαιολογική όψη του θέματος «Νικόπολη». Ας μου επιτραπεί ωστόσο να πάω παραπέρα από την απαισιόδοξη αυτή προοπτική και να επισημάνω, ότι το παιχνίδι για τη διά-

σωση της Νικόπολης δεν έχει χαθεί ολοκληρωτικά, αν πετύχουμε τη σύντονη κινητοποίηση όλων των αρμόδιων φορέων. Ας δούμε λοιπόν ποιές δυνατότητες υπάρχουν για ένα «πρόγραμμα διάσωσης».

5.1. Αυτόνομο Κέντρο Μελετών Νικόπολης. Εάν επιτευχθεί η ίδρυση ενός τέτοιου Κέντρου, ευνόητο θα ήταν να αναμείνει κανένας ν' αναλάβει και την ευθύνη του αρχαιολογικού χώρου, αφού μάλιστα θα διέθετε και το πλεονέκτημα της άμεσης γειννίαςσης. Ωστόσο υπάρχουν αρκετές ενστάσεις για μία τέτοια λύση. Πρώτον, όπου ιδρύθηκαν παρόμοια Κέντρα (Θεσσαλονίκη, Ρόδο) ή συγκροτήθηκαν Επιτροπές (Ακρόπολη, Φιγάλεια, Μυστράς), δεν είναι αυτόνομες, αλλά τελούν σε εξάρτηση από το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, ώστε να κατοχυρώνονται και νομοθετικά για τις κάθε λογής επεμβάσεις τους. Ωστόσο κατά κανόνα τα Κέντρα υπολειτούργησαν, σε αντίθεση με τις Επιτροπές που προσφέρουν ουσιαστικό και σωτήριο, κυριολεκτικά, έργο. Η περίπτωση ενός τελείως αυτόνομου Κέντρου θα οδηγούσε, δεύτερον, σε ποικίλα προβλήματα και τελικά θα λειτουργούσε μάλλον αρνητικά (πρβλ. την περίπτωση του Κέντρου Διαφυλάξεως Αγιορίτικης Κληρονομίας). Δηλαδή θα ενεργούσε σαν μία παραρχαιολογική υπηρεσία, μετατρέποντας τις αντίστοιχες Εφορείες Αρχαιοτήτων σε απλά διοικητικά / διεκπεραιωτικά όργανά του, στερημένα από τη δυνατότητα ουσιαστικής επιστημονικής έρευνας. Τρίτο και εξίσου σημαντικό κώλυμα είναι, ότι το Κέντρο θα πρέπει να συγκροτήσει Τεχνική Υπηρεσία με μηχανικούς, τοπογράφους, μουσειολόγους, συνεργεία αναστηλωτικά και εργαστήρια συντηρήσεως – υποδομή δηλαδή που ήδη υπάρχει, έστω και σε ανεπαρκή κλίμακα, στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Και τέταρτο: εάν η δικαιοδοσία του Κέντρου επεκταθεί όντως και στα πρακτικά θέματα της Νικόπολης, γίνει δε κάτι αντίστοιχο και για τους άλλους μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδας, δεν αποδυναμώνεται έτσι καίρια η ήδη υπερβολικά υποβαθμισμένη Αρχαιολογική Υπηρεσία; Ποιός αρχαιολόγος θα ήθελε εφεξής να εργαστεί σε Εφορεία, κλείνοντας τ' αυτιά του στη σαγήνη μιάς θέσης σε Κέντρο Έρευνας;

Κοντολογίς: δεν είμαστε εναντίον της ιδέας ενός τέτοιου Κέντρου, πιστεύουμε όμως ότι τούτο πρέπει να στραφεί στο θεωρητικό τομέα, ερχόμενο επίκουρο και στα θέματα των μεγάλων συστηματικών ανασκαφών ή αναλαμβάνοντας τη δημοσίευση των παλαιών σε καινούργια βάση, την έκδοση «συνταγμάτων» κλπ., σε στενή πάντα συνεργασία με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων και άλλους φορείς. Ο ρόλος του δηλαδή θα πρέπει να είναι και διαμεσολαβητικός.

5.2. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η ανάθεση της φροντίδας της Νικόπολης στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων θα σήμαινε επανάληψη των ίδιων με τα παραπάνω προβλημάτων, πέρα από τις δυσχέρειες που προκαλεί η απόσταση α-

πό το χώρο και η υπέρμετρη επιβάρυνση του προσωπικού του και των πιστώσεών του. Κανένας φυσικά δεν έχει αντίρρηση να συνεργαστεί το Πανεπιστήμιο με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων σε ανασκαφές και σε σχετικές δημοσιεύσεις, αρκεί να υπάρξει η κατάλληλη και επαρκής υποδομή σε προσωπικό, ώστε οι φοιτητές ν' ασκηθούν έμπρακτα στα προβλήματα της αρχαιολογίας αλλά και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

5.3. Εφορείες Αρχαιοτήτων. Από την ανάλυση της κατάστασης των μνημείων (κεφ. 2) έγινε φανερό, ότι οι Εφορείες Αρχαιοτήτων, που εδρεύουν στα Ιωάννινα, με τη σημερινή τους διάρθρωση, το υπάρχον δυναμικό και την υφιστάμενη οικονομικοτεχνική υποδομή, στη χειρότερη περίπτωση παίζουν το ρόλο καταγραφέα των καθημερινών αλλοιώσεων, αυθαίρετων επεμβάσεων και καταστροφών· στην καλύτερη, είναι οι ευσυνείδητοι διεκπεραιωτές των ατέρμονων γραφειοκρατικών διαδικασιών. Κάθε σκέψη για επαρκή, επιστημονική αντιμετώπιση των πιεστικών αναγκών της Νικόπολης φαντάζει κυριολεκτικά χιμαιρική. Για να περιοριστώ στα προβλήματα της παλαιοχριστιανικής πόλης, η αρμόδια γι' αυτήν Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων καλύπτει επτά νομούς, για τους οποίους διαθέτει 6 αρχαιολόγους, κανένα αρχιτέκτονα ή μηχανικό, κανένα τοπογράφο, κανένα τεχνίτη για ψηφιδωτά και μάρμαρα! Πιεστικά προβλήματα σε όλους τους νομούς, που συνδέονται τις περισσότερες φορές άμεσα με ζωτικά οικονομικά συμφέροντα των ιδιωτών (λ.χ. οικοδομικά Άρτας, Κέρκυρας, Ιωαννίνων, Ναυπάκτου κ.ά.), ανάγκες μνημείων από όλες τις περιόδους, που ξεπερνούν συνολικά τις 2.000, υπέρμετρα γραφειοκρατικές διαδικασίες που αυξάνουν ατυχώς αλματωδώς, ασφυκτικά στενά οικονομικά περιθώρια, αδυναμία πρόσληψης προσωπικού, ανεπαρκής και διάτρητη νομοθεσία, μιά Κεντρική Υπηρεσία που αποφασίζει για καίρια ζητήματα με κριτήρια περισσότερο προσωποπαγή παρά αντικειμενικά – ιδού η πολυκέφαλη Λερναία Ύδρα, με την οποία έχει ν' αντιπαλαίσει ο αρχαιολόγος στην Εφορεία, ώστε ούτε καν καιρό έχει, για να σκεφτεί πάνω στα προβλήματα της Νικόπολης! Αλλά και πέρα από τα όρια της Εφορείας, η γενική σημερινή κατάσταση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας δεν επιτρέπει σημαντικά περιθώρια αισιοδοξίας για το συγκεκριμένο πρόβλημα. Για τούτο και το αίτημα για τον εκσυγχρονισμό του αρχαιολογικού νόμου και του Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠΠΕ) τίθεται σήμερα πιά οξύ από κάθε άλλη φορά!

Ωστόσο «καιροί οὐ μενετοί», ιδιαίτερα για τη Νικόπολη! Για τούτο πιστεύω ότι οι χρονοβόρες διαδικασίες, που απαιτούν οι νομοθετικές ρυθμίσεις, είναι δυνατόν ν' αντιμετωπιστούν προς το παρόν με απλές υπουργικές αποφάσεις, που στόχο τους θα έχουν την άμεση υλοποίηση των παρακάτω προτάσεων:

5.3.1. Άμεση ανακατανομή των οργανικών θέσεων των Εφορειών Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, ώστε οι οργανικές θέσεις Επιμελητών στην Εφορεία

Ιωαννίνων να αυξηθούν τουλάχιστον σε 15, με ρητή, ονομαστική τοποθέτηση ενός Επιμελητή για τα θέματα Νικόπολης. Η ανακατανομή είναι εφικτή, αν ληφθεί υπόψη ο αριθμός των υποαπασχολούμενων συναδέλφων στην περιοχή της Αθήνας. Εν ανάγκη μπορούν να προσληφθούν και Έκτακτοι Αρχαιολόγοι μέσω των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, που θα εξαρτώνται διοικητικά από την Εφορεία.

5.3.2. Άμεση τοποθέτηση στην Εφορεία 5 Αρχιτεκτόνων, 3 Μηχανικών, 2 Τοπογράφων και αναλόγου αριθμού Υπομηχανικών και Εργοδηγών, από τους οποίους ο ένας (1) Αρχιτέκτονας θα προορίζεται ρητά και ονομαστικά για τα θέματα της Νικόπολης, επικουρούμενος και από το υπόλοιπο τεχνικό προσωπικό κατά περίπτωση. Και η λύση αυτή είναι εφικτή, εάν ληφθεί υπόψη η αναμενόμενη αποκέντρωση της Διεύθυνσης Αναστήλωσης της Κεντρικής Υπηρεσίας και ο μέγας, πλεονάζων αριθμός τεχνικού προσωπικού αλλού (λ.χ. στην ΥΑΣΒΕ και στο ΚΔΑΚ Θεσσαλονίκης).

5.3.3. Άμεση πρόσληψη 1 αρχιτεχνίτη, 2 τεχνιτών και 6 εργατών για συγκρότηση τοπικού συνεργείου αναστηλώσεως των χριστιανικών μνημείων. Η δαπάνη είναι δυνατόν να καλυφθεί και από την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

5.3.4. Άμεση τοποθέτηση 1 αρχιτεχνίτη και 2 τεχνιτών από τη Διεύθυνση Συντηρήσεως του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, που θα ασχολούνται μόνιμα στη Νικόπολη με τη συντήρηση των ψηφιδωτών και των μαρμαροθετημάτων.

5.3.5. Άμεση πρόσληψη 10 φυλάκων, εν ανάγκη έκτακτων, για καθημερινή παρουσία τους στα μνημεία και στο Μουσείο. Και εδώ μπορεί να συνδράμει η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

5.3.6. Ενέργειες της Κεντρικής Υπηρεσίας και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την αποχώρηση της στρατιωτικής μονάδας από το φρούριο του Αγ. Ανδρέα της Πρέβεζας, που θα μετατραπεί σε Μουσείο Νικοπόλεως, με ανάλογα εργαστήρια και αποθηκευτικούς χώρους.

5.3.7. Ενέργειες για την παράδοση των κενών σήμερα κτιρίων του Τυροκομείου και του ΟΤΕ (Νικόπολη) στην Αρχαιολογική Υπηρεσία για τις ανάγκες της (εγκατάσταση αρχείου, φυλακείου, καταλυμάτων επιστημονικού προσωπικού, βιβλιοθήκης κλπ.)

5.3.8. Είναι καιρός να ρυθμιστεί οριστικά το θέμα των ιδιοκτησιών (κυρίως αγροτικών) μέσα στον αρχαιολογικό χώρο. Η πολιτεία έχει τη δυνατότητα να παραχωρήσει αλλού καλλιεργήσιμες εκτάσεις, αρκεί να ευαισθητοποιηθεί περισσότερο σε ό,τι αφορά την πολιτιστική – μνημειακή κληρονομιά.

5.3.9. Ανεξάρτητα από όλα τα παραπάνω, είναι βέβαιο ότι με τη σημερινή κατάσταση του ΥΠΠΕ είναι ουτοπία να ελπίζει κανένας, πως είναι δυνατή η σύνταξη οποιουδήποτε μακροχρόνιου προγράμματος (Project) για την προστασία και την ανάδειξη της Νικόπολης. Για το λόγο αυτό, το Συμπόσιο πρέπει οπωσδήποτε να απαιτήσει από το ΥΠΠΕ την άμεση συγκρότηση Επι-

τροπής ή Ομάδας Εργασίας κατά το πρότυπο των αναλόγων για την Ακρόπολη, τη Φιγάλεια, τον Μυστρά κλπ., που θα μεθοδεύσει τη σύνταξη και υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος. Φυσικά η επιτροπή θα είναι αδέσμευτη να απευθυνθεί και σε φορείς εκτός Ελλάδος (λ.χ. Unesco, ΕΟΚ κλπ.).

Πιστεύω ακράδαντα, ότι εάν επιτευχθεί ο στόχος αυτός του Συμποσίου, μπορούμε να θεωρούμε βέβαιο, ότι η μάχη για τη διάσωση της Νικόπολης κερδήθηκε!

6. Επίλογος

Κύριοι Σύεδροι, η εισήγησή μου ξεκίνησε με πικρές διαπιστώσεις, που υπογράμμισαν τη σημερινή κατάντια της Νικόπολης, και κατέληξαν αισιόδοξα, με τον όρο ότι θα εκπληρωθούν οι ευχές του Συμποσίου. Πρόθεσή μου δεν ήταν ν' ασχοληθώ με καθαρά επιστημονικά ζητήματα, αλλά να εκθέσω τις συγκεκριμένες δυσκολίες που αντιμετωπίζουμε ως Αρχαιολογική Υπηρεσία στην άσκηση του βασικού καθήκοντός μας, δηλαδή στην επισήμανση, αποκάλυψη, συντήρηση, προστασία και ανάδειξη του προγονικού πολιτιστικού πλούτου. Ατυχώς εδώ και πολλά χρόνια περνάμε ως Υπηρεσία μιά φάση οδυνηρής και συνεχιζόμενης συρρίκνωσης και υποβάθμισης, με αποτέλεσμα να χάνονται καθημερινά και ανεπιστρεπτί μνημεία του αρχαίου, του μεσαιωνικού, του νεότερου και του σύγχρονου Ελληνισμού. Για τούτο και το Συμπόσιο αυτό πρέπει να είναι ένα ακόμη βήμα, που θα κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου γι' αυτή τη συνεχιζόμενη πολιτιστική καθίζηση στον τόπο μας.

Όσον αφορά ειδικότερα τη Νικόπολη, η ευχή όλων μας νομίζω θα μπορούσε να συνοψιστεί στη θετική διατύπωση της κατωνικής ρήσης για την Καρχηδόνα: *N i k o p o l i s c o n s e r v a n d a e s t*.

7. Βιβλιογραφία

Από τη νεώτερη βιβλιογραφία σημειώνουμε τα ακόλουθα κατά χρονολογική σειρά δημοσιεύματα:

J.P. Sodini, *Mosaïques paléochrétiens de Grèce*, BCH 94 (1970) 739 εξ., και *Compléments*, αὐτόθι, 95 (1971) 583 εξ.

D.I. Pallas, *Epiros, Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, τόμ. II, Stuttgart 1971, στ. 214 εξ., όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία.

Ο ίδιος, *Les monuments paléochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1973*, Città del Vaticano 1977, 314 εξ.

M. Spiro, *Critical corpus of the Mosaic Pavements on the Greek Mainland, Fourth/Sixth Centuries*, N. York – London 1978, 425 εξ.

D.I. Pallas, *Corinthe et Nicopolis pendant le Bas Moyen – Age*, Felix Ravenna 118 (1979); II, 93 εξ.

Ο ίδιος, *Monuments et textes. Remarques sur la liturgie dans quelques basiliques paléochrétiens de l' Illyricum Oriental*, EEBΣ 44 (1979) 33 εξ.

Ο ίδιος, *L' édifice culturel chrétien et la liturgie dans l' Illyricum Oriental*, Εισηγήσεις του Δεκάτου Διεθνούς Συνεδρίου Χριστιανικής Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη (1980) (=Ελληνικά, Παράρτημα 26), 497 εξ.

Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά, Τα παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά δάπεδα του Ανατολικού Ιλλυρικού, αὐτόθι, 263 εξ.

Γ. Λάββας, Οι πόλεις των «παλαιοχριστιανικών βασιλικών»: μία συμβολή στην πολεοδομία του Ανατολικού Ιλλυρικού, αὐτόθι, 413 εξ.

Δ.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Η επισκοπή και η Μονή Κοζίλης στην Ήπειρο (συναγωγή στοιχείων – προβλήματα), *Actes du XVe Congrès International d' Etudes Byzantines* (Athènes 1976), τόμ. II/B', Athènes 1981, 843 εξ.

P. Soustal – J. Koder, *Tabula Imperii Byzantini 3: Nikopolis und Kephallenia*, Wien 1981, 213 εξ.

Ε. Χρυσός, Συμβολή στην ιστορία της Ηπείρου κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο (Δ' – ΣΤ' αι.), *Ηπειρ. Χρον.* 23 (1981) 1 εξ.

Ε. Χαλκιά, Παλαιοχριστιανικές τράπεζες από τη Νικόπολη της Ηπείρου, αὐτόθι, 252 εξ.

Δ. Κωνσταντίος, Νέα παλαιοχριστιανική βασιλική στη Νικόπολη της Ηπείρου, αὐτόθι, 346 εξ.

1. Βασιλική Α' (Δουμετίου), άποψη από ΝΑ με τα στέγαστρα

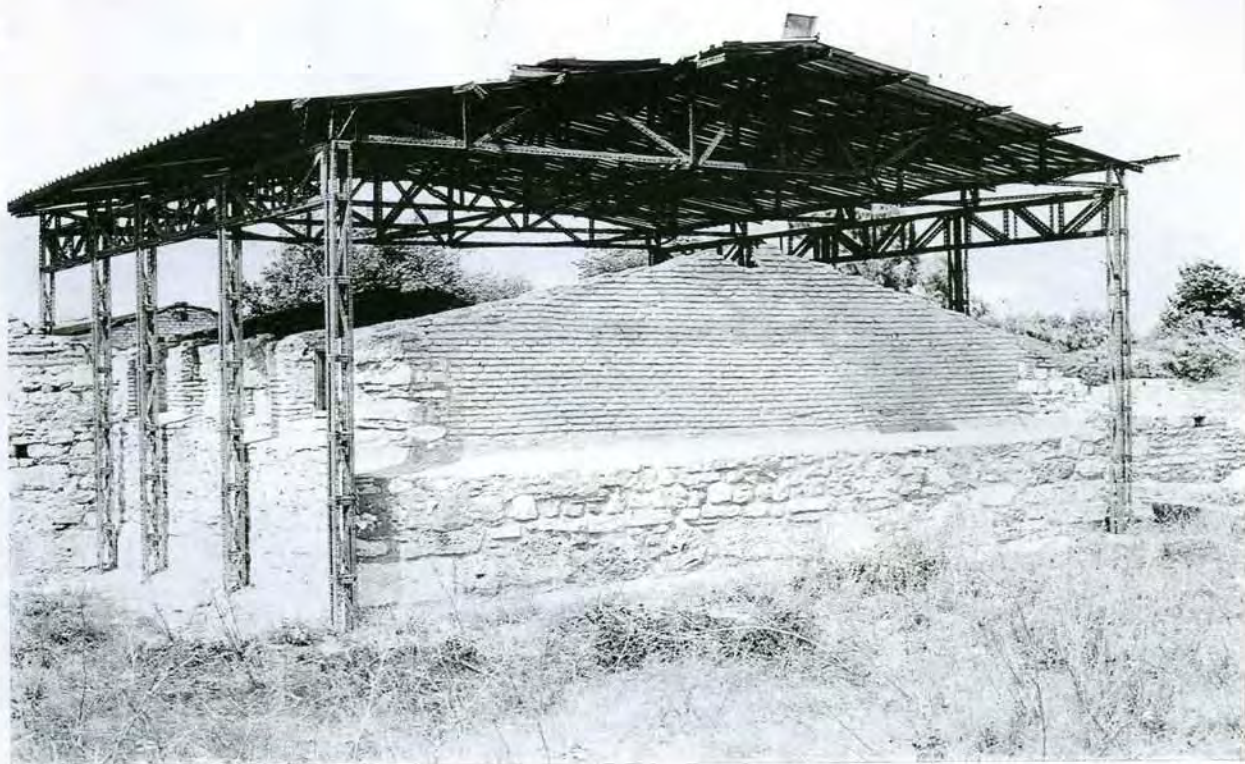
2. Βασιλική Α', άποψη από Α μετά τις εργασίες αποκατάστασης

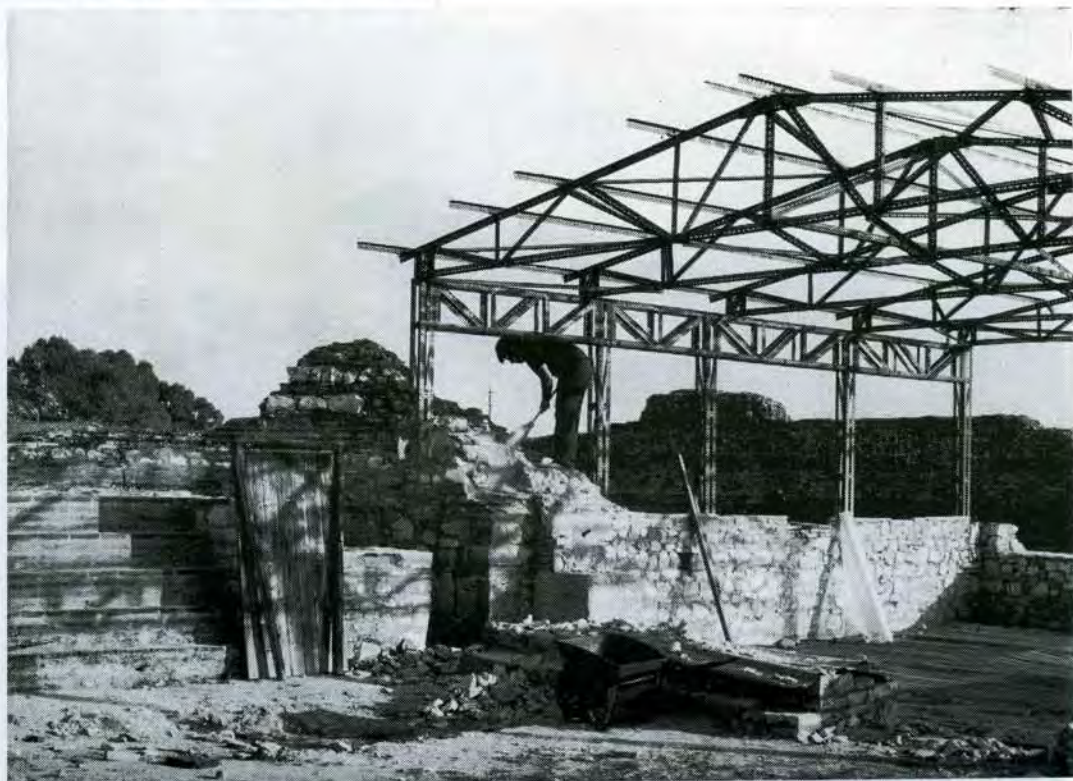
3. Βασιλική Α', άποψη από ΝΔ με τα στέγαστρα

4. Βασιλική Α', η αυτή άποψη μετά τις εργασίες αποκατάστασης

5. Βασιλική Α', στέγαστρο νότιου παστοφόριου

6. Βασιλική Α', εργασίες αποκατάστασης στο αυτό παστοφόριο

7. Βασιλική Α', το αυτό παστοφόριο μετά τις εργασίες αποκατάστασης

8. Βασιλική Α', στέγαστρο βόρειου παστοφορίου

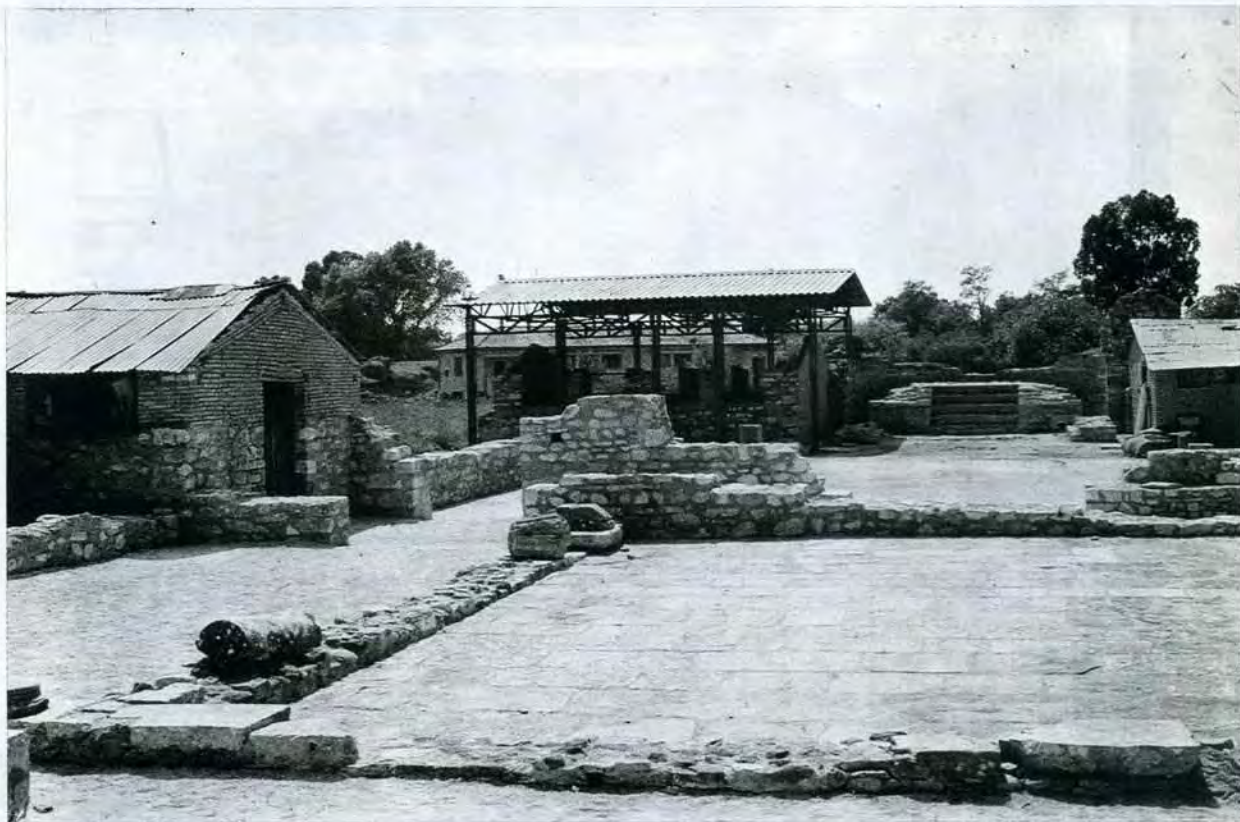
9. Βασιλική Α', το αυτό παστοφόριο μετά τις εργασίες αποκατάστασης

10. Βασιλική Α', στέγαστρο διακονικού

11. Βασιλική Α', το διακονικό μετά τις εργασίες αποκατάστασης

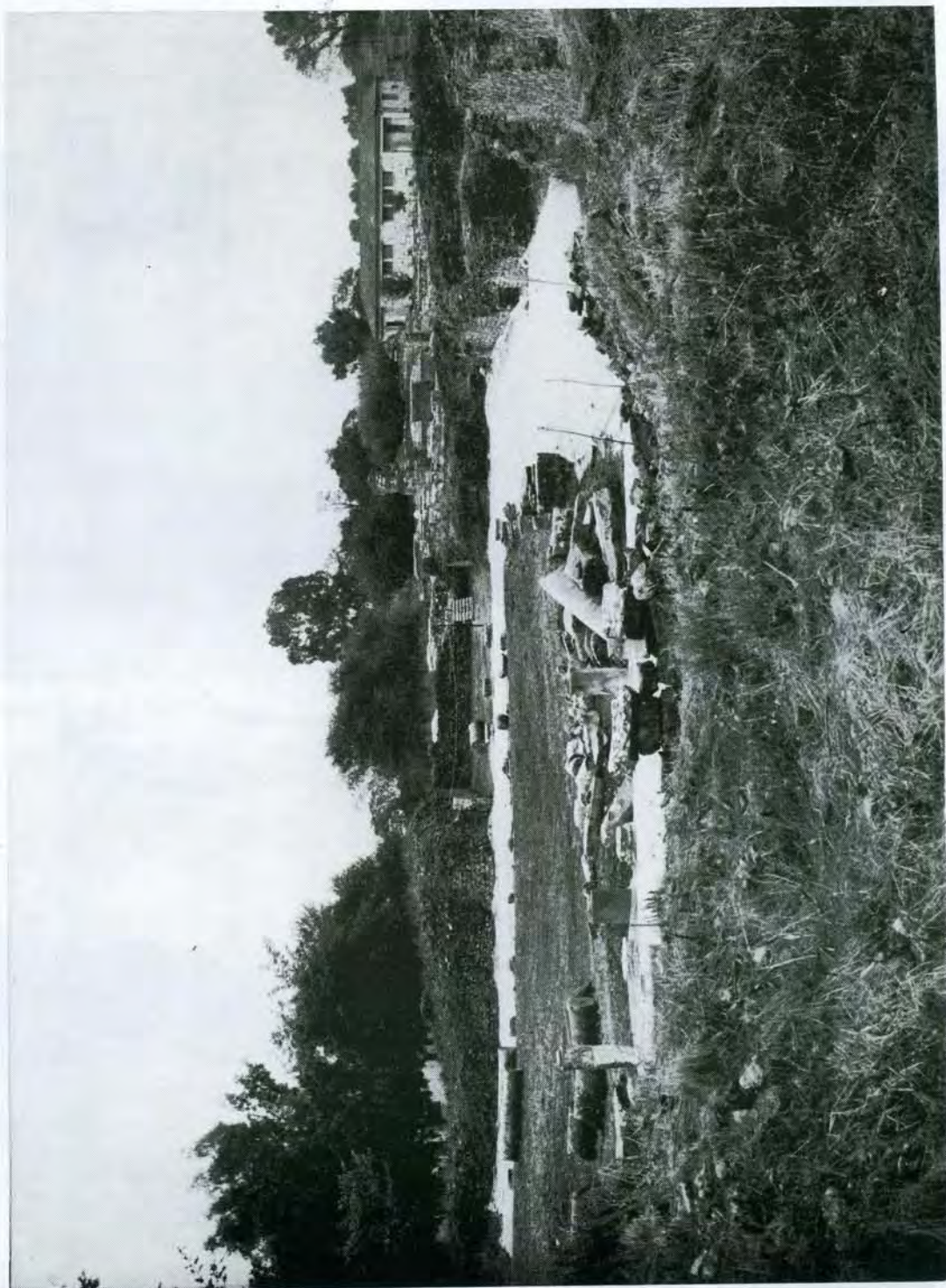
12. Βασιλική Α', άποψη από Δ.

13. Βασιλική Α', προσκτίσματα βόρειας πλευράς

14. Βασιλική Α', υπόκαυστο «Επισκοπείου»

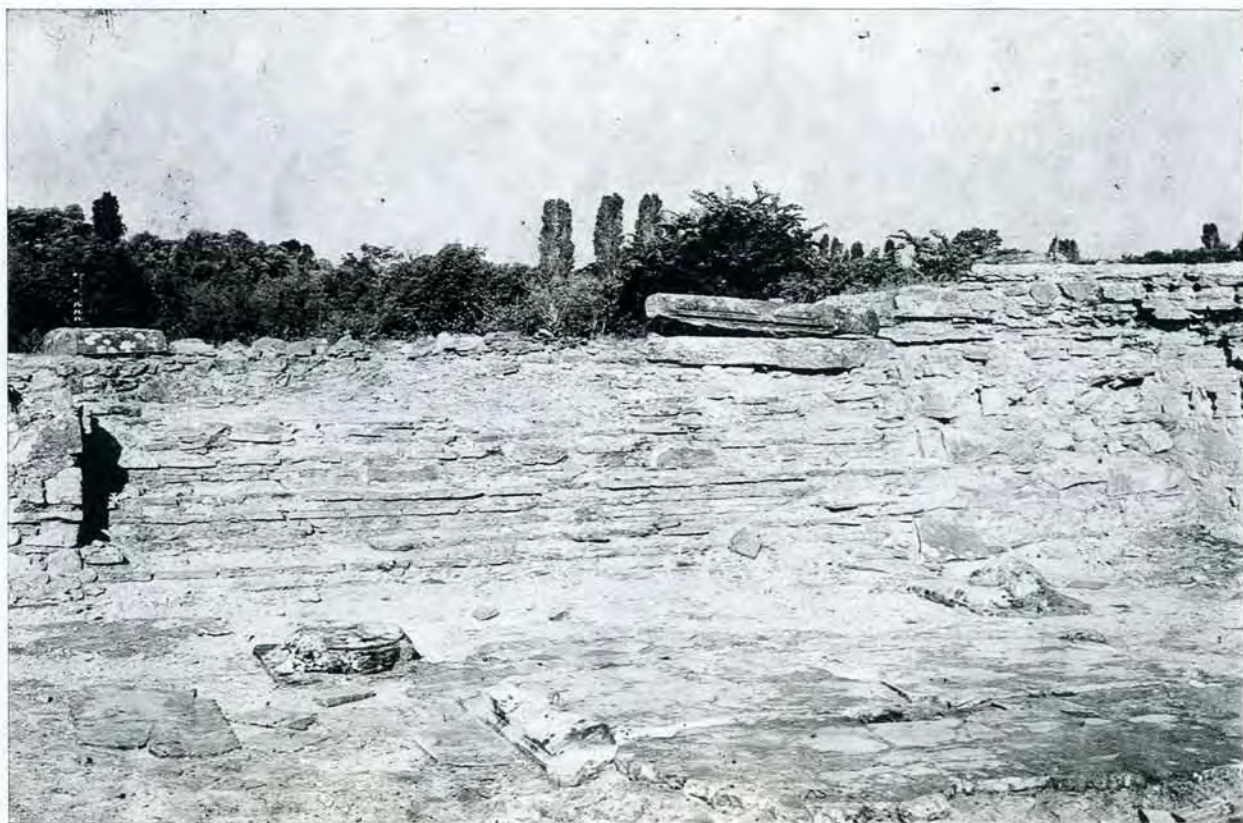
15. Βασιλική Α', άποψη του «Επισκοπείου» από Δ.

16. Βασιλική Β', (Αλκίσωνος), ψηφιδωτά αιθρίου

17. Βασιλική Β', φιάλη νάρθηκα.

18. Βασιλική Β', σύνθρονο Ι. Βήματος

19. Βασιλική Β', βόρειο βάθρο Ι. Βήματος

20. Βασιλική Β', νότιο βάθρο Ι. Βήματος

21. Βασιλική Β', μαρμαροθέτημα βόρειου κλίτους

22. Βασιλική Β', κιονόκρανο με εμφανή τα ίχνη φθοράς

23. Βασιλική Β', άμβωνας με ψηφιδωτή παράσταση (σήμερα στο Μουσείο)

24. Βασιλική Β', προσκτίσματα νότιας πλευράς

25. Βασιλική Γ', σημερινή άποψη του χώρου

26. Βασιλική Δ', άποψη από Α.

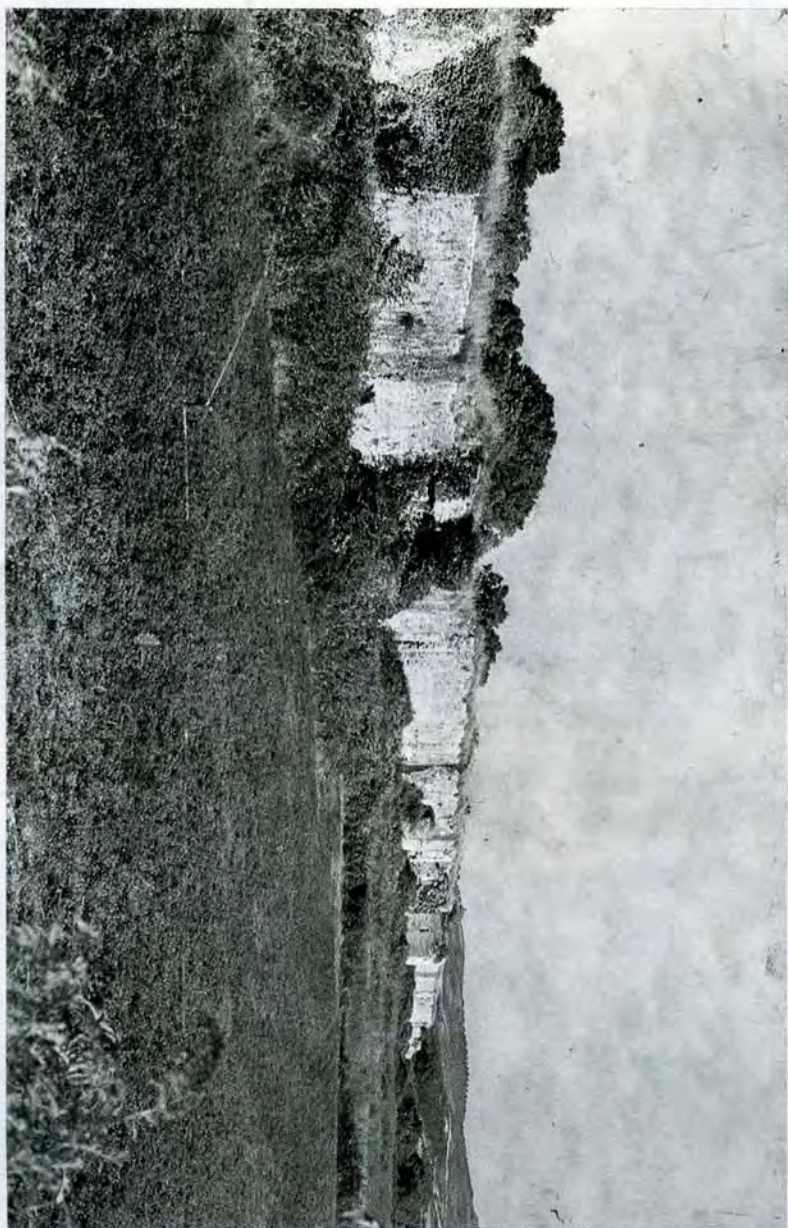
27. Βασιλική ΣΤ' άποψη από Δ.

28. Πύλη στη νότια πλευρά των τειχών

29. «Αραπόπορτα», εξωτερική πλευρά

30. Εξωτερική όψη νότιας πλευράς τειχών

31. «Αναστήλωση» κλίμακας εισόδου στη νότια πλευρά των τειχών

32. «Αποκατάσταση» τόξου πύλης στη νότια πλευρά των τειχών

33. «Βασιλική» στην Ανάληψη, άποψη από Α.

34. «Βασιλική» στην Ανάληψη, άποψη του εσωτερικού από Δ.

35. Ανασκαφή μεταξύ τείχους και Μουσείου

36. Γαϊπτά σε υπαίθριο χώρο του Μουσείου